Projektowanie uniwersalne odpowiada na problem różnorodności potrzeb ludzkich. Wśród nich jest niezbywalne prawo do uczestniczenia w życiu społecznym oraz równouprawnienie w jego stosowaniu. Jako holistyczne podejście do kwestii kreowania przestrzeni i przedmiotów nas otaczających jest etycznym wyzwaniem dla projektantów, planistów, architektów, grafików, informatyków, administratorów i decydentów.

Celem projektowania uniwersalnego (projektowania dla wszystkich, projektowania włączającego, projektowania inkluzywnego) jest stworzenie wszystkim ludziom równych szans uczestniczenia we wszystkich dziedzinach życia. Aby ten cel został osiągnięty, otaczająca nas architektura, przedmioty codziennego użytku, usługi, kultura i informacja – wszystko, co jest produkowane dla ludzi i przez ludzi – musi być dostępne i przystosowane dla każdej osoby w społeczeństwie z możliwością adaptacji do zmian, jakie następują u każdego człowieka. Odwołuje się do demokratycznej zasady równości i zakłada, że wszyscy powinni mieć równy dostęp do wszelkich elementów środowiska: przestrzeni, przedmiotów, budynków, ulic, chodników, szpitali, szkół, środków transportu.

Stosowanie reguł projektowania uniwersalnego powinno prowadzić do takiego planowania przestrzeni, aby nie wymagała ona dodatkowych udogodnień dla osób ze specjalnymi potrzebami. Największym wyzwaniem społeczeństwa współczesnego jest wrażliwość na potrzeby innych członków społeczności lokalnej i poznanie ich oczekiwań. Zmiany demograficzne, ale również idea tworzenia społeczeństwa obywatelskiego w oparciu o zasady równości szans i niedyskryminacji, wymagają zwiększonej empatii w zakresie realizacji potrzeb osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i cyfrowym. Intensyfikacja procesu starzenia demograficznego ludności oraz systematyczny spadek częstości zgonów i wydłużanie się przeciętnego życia to procesy charakterystyczne dla krajów uprzemysłowionych, mają charakter powszechny i trwały. W związku z wydłużaniem się średniej długości życia w Polsce (kobiety – 81,1; mężczyźni – 73,1), a także lepszą kondycją zdrowotną ludzi starszych i pogłębiającym się niżem demograficznym w młodszych rocznikach należy zachęcać seniorów i wspierać ich w utrzymaniu możliwie najdłużej aktywności zawodowej i społecznej. Aktywność zawodowa i społeczna może być realizowana pod warunkiem łatwego dostępu do komunikacji miejskiej, ale również dostępności stanowisk pracy. Problem ten dotyczy również osób z różnego typu niesprawnościami, ponieważ każdy człowiek ma prawo do równego traktowania i partycypacji w życiu społecznym[1].

Projektowanie uniwersalne po raz pierwszy zdefiniował Ron Mace, architekt, który będąc osobą poruszającą się od urodzenia na wózku, stwierdził, że „Projektowanie uniwersalne jest to projektowanie produktów i środowiska, które mogą być użytkowane przez wszystkich ludzi w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego

projektowania[2].

Definicja projektowania uniwersalnego została podparta siedmioma zasadami, które wypracował zespół Center of Universal Design Uniwersytetu Północnej Karoliny[3] (USA). Są to:

- Użyteczność dla osób o różnej sprawności (ang. Equitable Use)
- Elastyczność w użytkowaniu (ang. Flexibility in Use)
- Proste i intuicyjne użytkowanie (ang. Simple and Intuitive Use)
- Czytelna informacja (ang. Perceptible Information)
- Tolerancja na błędy (ang. Tolerance for Error)
- Wygodne użytkowanie bez wysiłku (ang. Low Physical Effort)
- Wielkość i przestrzeń odpowiednie dla dostępu i użytkowania (ang. Size and Space for Approach and User)

Kolejna zasada projektowania uniwersalnego, zaproponowana przez Konrad Kaletscha, odwołuje się do emocjonalnej percepcji użytkowania produktu czy przestrzeni. Jest to „Percepcja równości" (ang. Perception of Equality), opisywana następująco: „Projekt winien minimalizować możliwość postrzegania indywidualnego jako dyskryminujące". Zasada ta odnosi się do odbioru poszczególnych rozwiązań jako takich, które mogą wpływać na postrzeganie siebie w kategoriach inności poprzez uwypuklenie różnic wynikających z niepełnosprawności jako cechy niewspółmiernie nas wyróżniającej. Przykładem takiego rozwiązania może być sytuacja, gdy wejście do obiektu dostosowane dla osób z niepełnosprawnością jest innym niż wejście główne, z którego korzystają pozostali użytkownicy. Taki sposób projektowania nacechowany jest stygmatyzacją, a osoby z ograniczeniami funkcjonalności odbierają go jako dyskryminujący. Projektowanie dostępności przestrzeni publicznej powinno prowadzić do podniesienia funkcjonalności przestrzeni nie tylko na poziomie potrzeb fizycznych, ale również potrzeb psychologicznych i emocjonalnych[4].

Zastosowanie zasad projektowania uniwersalnego zmusza do świadomego analizowania ludzkich potrzeb i aspiracji oraz wymaga zaangażowania użytkownika na wszelkich etapach procesu projektowego[5].

Umiejętność praktycznego stosowania projektowania uniwersalnego, oprócz wiedzy na temat jego zasad, wymaga poznania i zrozumienia potrzeb przyszłych użytkowników projektowanych przestrzeni, obiektów, produktów i usług. W obszarze projektowania uniwersalnego brane są pod uwagę potrzeby następujących grup:

- osób poruszających się na wózkach, o kulach i o ograniczonej możliwości poruszania się;
- osób niewidomych i słabowidzących;
- osób głuchych i słabosłyszących;
- osób głuchoniewidomych;
- osób z niepełnosprawnościami psychicznymi, intelektualnymi oraz z zaburzeniami funkcji poznawczej;
- osób starszych;
- kobiet w ciąży;
- osób z małymi dziećmi, w tym z wózkami dziecięcymi;
- osób mających trudności w komunikowaniu się z otoczeniem (także z rozumieniem języka pisanego albo mówionego);
- osób o nietypowym wzroście (w tym również dzieci);
- osób wykluczonych cyfrowo;
- osób z ciężkim lub nieporęcznym bagażem, towarem;
- i inne (na przykład tymczasowe wykluczenie, z ograniczoną sprawnością manualną)[6].

Zastosowanie zasad projektowania uniwersalnego do realizacji nowych rozwiązań (przestrzennych, obiektowych, produktowych, procesowych) oraz modyfikacji istniejących w efekcie poprawi jakość życia wszystkich członków społeczeństwa, w tym osób z niepełnosprawnościami. Wdrażanie idei projektowania uniwersalnego to działania zmierzające do stworzenia otoczenia fizycznego i dostępności w taki sposób, aby jak największa liczba osób mogła w sposób samodzielny i niezależny korzystać z nich na prawach równych z innymi członkami społeczności. Projektowanie uniwersalne opiera się na idei humanocentrycznej, gdzie funkcjonalność i użyteczność nowych rozwiązań stawia w centrum uwagi potrzeby człowieka w zakresie jego mobilności i percepcji, uwzględniając zarówno aspekty ergonomii, jak i estetyki.

W projektowaniu uniwersalnym istotne staje się również poszukiwanie takich rozwiązań, które cechują się zmiennością w czasie, tak zwana adaptowalność do zmieniających się potrzeb użytkownika. Dotyczy to przede wszystkim produktów i przestrzeni wykorzystywanych indywidualnie przez poszczególnych użytkowników. Przykładem mogą być mieszkania czy urządzenia AGD, które można w sposób spersonalizowany dostosować do potrzeb użytkownika.

Praktyczne stosowanie zasad projektowania uniwersalnego jest obecnie postrzegane jako jedno z podstawowych wyzwań zrównoważonego rozwoju. W perspektywie najbliższych lat, oprócz działań zmierzających do ochrony środowiska naturalnego, należy przewidzieć lepsze wykorzystanie potencjału ludzkiego, podniesienie jakości życia osób zagrożonych

wykluczeniem i budowanie społeczeństwa obywatelskiego opartego na równości praw i obowiązków. Nie jest to możliwe bez powszechnej idei stosowania koncepcji projektowania uniwersalnego w tworzeniu nowych produktów, obiektów i przestrzeni, usług w ujęciu tradycyjnym oraz usług świadczonych
w przestrzeni cyfrowej. Wiedza i możliwości samorozwoju powinny być obecnie w pełni dostępne w środowisku cyfrowym.

Projektowanie uniwersalne podejmuje humanocentryczne podejście do projektowania przestrzeni publicznej, produktów i usług, transportu, świata cyfrowego i jest jednym z działań przybliżających nas do realizacji otwartego, nowoczesnego i odpowiedzialnego społeczeństwa.

---

[1] Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych oraz Konstytucja RP.
[2] Definicję zaczerpnięto ze strony The Center of Universal Design, http://www.design.ncsu.edu/cud/about_ud/about_ud.htm, (dostęp: 25.05.2023).
[3] Twórcy siedmiu zasad projektowania to: Bettye Rosse Connell, Mike Jones, Ron Mace, Jim Mueller, Abir Mullick, Elaine Ostroff, Jon Sanford, Ed Steinfeld, Molly Story i Gregg Vanderheiden. Źródło: The Principles of Universal Design, NC State University, 1997, http://www.design.ncsu.edu/cud/pubs_p/docs/poster.pdf, (dostęp: 30.05.2023).
[4] M. Wysocki, Projektowanie otoczenia dla osób niewidomych. Pozawzrokowa percepcja przestrzeni, Gdańsk 2010, s. 21.
[5] Por. strona internetowa projektowania uniwersalnego: Inclusive Design, University of Cambridge, http://www.inclusivedesigntoolkit.com/betterdesign2/.
[6] Klasyfikacja powstała w oparciu o Program Dostępność Plus, standardy WCAG, Persona Spectrum, Europejską Kartę Praw, specyfikację interoperacyjności TSI PRM.